

Dézsi Tímea

Egy nem magától értetődő nemzet a cseh nemzeti identitás

Csehszlovákia felbomlása és

az európai uniós csatlakozás között

Vlachová, Klára - Reháková, Blanka: Identity of non-self-evident nation: Czech national identity after the break-up of Czechoslovakia and before accession to the European Union = Nations and Nationalism, 2009, 15. évfolyam, 2. szám, 254-279. p.

Napjainkban, amikor a nemzetállam az alapvető kulturális és politikai egység, ahol az egyén élete zajlik, a nemzeti identitás az egyik legfontosabb csoportazonosulási forma. Nemzeti identitásunk határozza meg, kik vagyunk - kulturálisan és politikailag. Ez a meghatározás azoknak a kulturális és politikai egységeknek az ellenpontjaként fogalmazódik meg, amelyek „mások”, amikhez mi nem tartozunk.

Újkori története során a cseh nemzeti identitást egyrészt a német lakosság, másrészt Ausztria és Németország ellenpontjaként értelmezték. 1918 és 1992 között a cseh nemzeti önmeghatározás a szlovákokkal és Szlovákiával való szembeállításon keresztül is formálódott. 1945-től egészen 1991-ig konstruktív ellentétpárt jelentett az Oroszországgal és a Szovjetunióval történő szembeállítás is. A jelenkori cseh nemzeti identitást azonban újabb keletű események is befolyásolták: például Csehszlovákia kettészakadása 1992 végén, vagy a Cseh Köztársaság 2004-es csatlakozása az Európai Unióhoz.

Vlachová és Reháková, tanulmányukban, a nemzeti identitás négy alapelemét emelik ki, amelyek közül az első az egyén képe a nemzetről. Egy nemzet típusát két modell alapján lehet meghatározni: egyrészt van az etno- vagy kulturális nemzet, ennek alapján azok a tagjai egy adott nemzetnek, akik generációk óta egy bizonyos területen élnek, és gyermekkoruktól fogva közös hagyományokat, szokásokat és kultúrát vallanak magukénak; másrészt létezik az államnemzet, amely alapvetően politikai feltételek alapján határozza meg, hogy adott egyén a nemzet tagjának tekinthető-e. Ilyen feltétel lehet például az állampolgárság vagy az adott állam politikai intézményeinek tisztelete. Az etnonemzet modellje hagyományosabb, konzervatívabb megközelítést képvisel, míg az államnemzet haladóbb felfogáson alapul. A nemzetek között különbséget tehetünk az alapján is, hogy milyen arányokban jellemzőek rájuk a két modell elemei. A független csehszlovák állam létrejöttéig (1918) a cseh nemzeti öntudat jellemzően inkább az etno-kulturális modell irányvonalát követte. A cseh nemzeti identitás szoros kapcsolatban áll a cseh területekkel. Csak az ezeken a területeken élő, cseh nyelvet beszélő emberek számítanak cseheknek. Ennek megfelelően, azok, akik cseh nyelven beszélnek, de külföldön élnek, nem „teljes értékű” csehek. Összegezve tehát nem a nyelv a legmeghatározóbb kritérium, hanem az, hogy az egyén minél teljesebben vegyen részt a nemzet politikai és kulturális életében.

Ahogy az előző példából is láthattuk, a nemzeti identitás másik fontos eleme a területi tényező. A cseh nemzeti önmeghatározást mindig egy bizonyos területhez és az ahhoz tartozó aktuális államberendezkedéshez kötötték. A nemzeti öntudatra ébredés óta a cseh nemzeti identitást területi és kormányzati változások sokasága formálta. A befolyásoló tényezők részben magából a cseh földből, részben azon túlmutató területi és kormányzati egységekből (Ausztria, Osztrák-Magyar Monarchia, Csehszlovákia) adódtak. A csehszlovák állam felemelkedése mögött például a „csehszlovákizmus” elmélete állt, ami egy egységes csehszlovák nemzet létét feltételezte. Az elmélet a csehek között több

támogatóra talált, mint a szlovákok körében, és a csehek végül kettős, egyszerre csehszlovák és cseh identitást alakítottak ki maguknak. A csehszlovák önmeghatározás jelentősége azonban később megcsappant, összetett befolyásoló tényezők, például az 1992-es államszakadás vagy a 2004-es EU-csatlakozás hatására.

A nemzeti identitás a tanulmányban kiemelt harmadik fontos tényezője a nemzeti büszkeség és szégyen, amit az egyén nemzete kapcsán érezhet. A történelem során végig a csehek önmagukat kulturált és művelt nemzetnek tekintették. Kultúrájukra mindig büszkék voltak. Nem úgy az állam teljesítményére. Az eltérő viszonyulás kultúrához és nemzethez érthető, ha figyelembe vesszük, hogy az utóbbi gyakran volt az elnyomás eszköze, míg az előbbi ennek éppen az ellentétét képviselte az ország története során.

A hazaszeretet és a nacionalizmus a negyedik azon fontos, nemzeti identitást meghatározó tényezők közül, amelyekkel a tanulmány foglalkozik. A hazaszeretet egyfajta elkötelezettséget és szeretetet jelent a nemzet iránt, olyan érzelmeket, amelyek jó szándékban nyilvánulnak meg, és abban a vágyban, hogy elősegítsük nemzetünk jólétét. Ezzel szemben a nacionalizmust olyan nemzetszeretatként értelmezhetjük, ami keveredik bizonyos negatív viszonyulással, időnként nyílt utálattal más nemzetek irányában. Ez utóbbi meghatározás azonban nem teljesen pontos. A modern államban a nacionalizmus egyszerűen nemzetközpontú gondolkodást jelent, a más nemzetek, a kisebbségek vagy a bevándorlók iránt tanúsított megvetés és fensőbbiségérzés már a sovinizmus fogalmi körébe tartozik. A hazaszeretet ellenpontja tehát inkább a sovinizmus.

A csehek vajon patrióták vagy nemzeti sovinizták? - veti fel a kérdést a tanulmány két szerzője. Az 1918 és 1938 közötti időszakban a csehek szabad utat engedtek hazaszeretetük kifejezésének. Majd függetlenségi törekvéseik megkoronázásaként megalakult Csehszlovákia. A parancsuralmi időszak azonban lehetetlenné tette, hogy a csehek teljes mértékben azonosuljanak az állammal és hazájuknak tekintsék. A diktatúra helyét átvevő demokratikus cseh állam identitás-szemponitú elemzése sokkal összetettebb. Sokatmondó tény, hogy a Cseh Köztársaság megalapításának évfordulóját (január 1.) nem szokták megünnepelni a csehek. Fontos tényező a cseh nemzeti identitás kapcsán, hogy a gyakori, gyökeres változásokon átesett nemzet léte nem magától értetődő. A nemzeti öntudatot azok az Európai Uniót támogató politikusok is formálják, akik az olyan fogalmakat, mint nemzet, nemzeti érdek, nemzeti identitás és hazaszeretet a sovinizmussal és az idegengyűlölettel sorolták egy kategóriába. A politikai tisztességre, európaiságra és toleranciára tanított modern cseh nemzedékek mindenek ellenére megőriztek valamennyit a kelet iránt érzett fensőbbiségükből, és a nyugatot dicsőítik. Úgy értelmezik helyzetüket a nemzetek palettáján, mint egy sem a Kelethez, sem a Nyugathoz nem tartozó, közvetítő államot.

A csehek annyiszor estek át államuk feloszlásán, határaik elmozdításán és az államhatalom átalakulásán, hogy elvesztették képességüket az állammal való azonosulásra és a hazaszeretet mély megtapasztalására – összegzi írásuk végén a felmérések eredményét Vlachová és Reháková. 1993-ban aztán akaratlanul - egyes vélemények szerint önhibájukból - egy saját, etnikailag homogén államban találták magukat, ahol azonban nem jutott idejük újraértelmezni nemzeti identitásukat, mielőtt az EU állampolgáraivá (is) váltak volna. Az Unió pedig természetesen újabb befolyásoló tényezőt jelentett nemzeti öntudatuk fejlődésében. És, noha a gyenge nemzeti identitás nyitottabbá teszi a nemzetet az Unió hatalmának elfogadására, a nemzet-állam szempontjából nem pozitív ez a tulajdonság.

Szabad állampolgárról akkor beszélhetünk, ha szabadságának egy része abból adódik,

hogy egy csoporttal azonosíthatja magát, olyan emberekkel, akikkel közös nyelvet, történelmet, feladatokat, szokásokat, hagyományokat, népszokásokat és jövőbeli terveket oszt meg. Nemzeti öntudatunkon keresztül nemcsak arra vagyunk képesek, hogy együttérzésünket fejezzük ki a hozzánk hasonlóak iránt, hanem arra is, hogy a közös polgári és társadalmi értékekért felelősséget vállaljunk mind hazánkon belül, mind külföldön.